

ՎԱԼՏԵՐ ԲԵՐԲԵՐՑԱՆ

ԵՊՀ հայ բանասիրության ֆակուլտետ
ՀՏԴ 821.19.0

1915-Ը ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ՇԻՐԱԶԻ ՔԱՌՑԱԿՆԵՐՈՒՄ

Բանալի բառեր. Հովհաննես Շիրազ, 1915թ. հայոց ցեղասպանություն, քառյակներ, թուրքերեն թարգմանություն և տարածում:

Ключевые слова: Оганес Шираз, 1915г. геноцид армян, четверостишие, перевод на турецкий язык и распространение.

Key words: Hovhannes Shiraz, 1915 Armenian Genocide, Quatrains, Turkish translation and Distribution.

Նորագույն շրջանի հայ գրականության աստղաբույլում իր առանձնահատուկ տեղն ունի Հովհաննես Շիրազը: Վերջինիս ստեղծագործությունների մի մասը վարդաբույր են, թարմ, ցողապատ, բայց և որոշներն էլ մռայլ են՝ 1915 թվականի եղեռնի, բռնությունների, ջարդերի, տեղահանությունների արնածոր գույներով: 1915-ը շատ գրողների ստեղծագործություններում է առկա, բայց ոչ այն ուժով ու ազդեցությամբ ինչպես Շիրազի: Նա հաճախ որպես իր ծննդյան թիվն էր նշում այս տարեթիվը՝ իրեն համարելով եղեռնից ծնված բանաստեղծ: Շիրազը հավելում էր. «Ես ուրախ եմ, որ հայ եմ ծնվել, բայց անիծում եմ իմ ծննդյան թիվը, ոչ թե, որ աշխարհ եկա, այլ նրա համար, որ այդ թվին եղեռն է եղել, և հայ ողջ ողնաշարը փշրվել է յաթաղանով...»: Բայց 1915-ին ծնված լինելու պնդումը սա էր. «Ծնվեցի եղեռնի տարին, որ մեռնի թշնամին»¹: Շիրազը լռում էր իր մեջ կրելով 20-րդ դարի մեծագույն ողբերգությունը, խոր ու անջնջելի ցավը, զարհուրանքը: Լռությունը պատահական չէր և երկար էլ չտևեց. մեծ բանաստեղծը մեզ ավանդեց Հայոց մեծ եղեռնի հետ կապված բազմաթիվ գործեր՝ ժանրային տարբեր դրսևորումներով:

Շիրազի բոլոր ստեղծագործությունները վկայում են, որ նա միշտ ունեցել է պատմական անցյալի հանդեպ ընդգծված հետաքրքրություն: Նրա երգերում անընդմեջ խոսվում է Մասիսի մասին, բայց ամեն անգամ Մասիսը օժտվում է տարբեր հատկանիշներով և նրբիմաստներով: «Արարատը մեզ համար սոսկ աշխարհագրական հասկացողություն չէ, - գրում է Շիրազը, - մեր ազգի խտացված խորհրդանիշն է: Որոշ մարդիկ ինձ քննադատում էին, գուցե հիմա էլ քննադատում են, իբր ես պատմական

¹ Տե՛ս **Խ. Բաբսեղյան**, Շիրազ, 1986, էջ 149:

անունների չարաշահումով էժանագին պոեզիա եմ ստեղծում, և ինձ ծափահարում են դրա համար: Խորհուրդ կտայի այդ իմաստուններին՝ բարձրանալ բեմ և իրար ետևից, որքան ձայնը կբավե, գոռալ՝ Արարատ, Անի, Վանա ծով, Վան, Սիփան..., տեսնենք ծափերի կարծանանա՞ն...»²: Շիրազը անբացատրելիորեն գերված էր Մասիսով, հավատում էր ու ապավինում մեր բիրլիական լեռանը՝ լցված անսահման լավատեսությամբ:

Վիշտս ոչ ոք չի հասկանում բացի քեզնից, Արարա՛տ,-
Քո վիշտն հայոց վիշտն է միայն՝ դարն իմ սրտին է զարկում...

Ոչ մեկի ստեղծագործություններում Մասիսը չի պատկերվել այնպիսի հաճախականությամբ, ինչպես Շիրազի գործերում: Նա ստեղծեց միայն իրեն հատուկ Մասիսի կերպար, որը, անշուշտ, եզակի էր ու բացառիկ: Շիրազը Մասիսին հայտնում էր իր հոգու ցավը, վիշտը, տխրությունը:

Ինչպե՞ս լռեմ՝ այսքան մոտ եմ Մասիսին,
Այսքան մոտ եմ, բայց կարոտ եմ Մասիսին:
Խաղաղությո՛ւն, տե՛ս քեզ ինչքան եմ պաշտում,
Որ չեմ գոռում, թե վառո՞ղ եմ ... Մասիսին

Քառյակներից մեկում Շիրազը գրում է.

Վշտի ոչ մի կնճիռ չկա Արևմուտքի ճակատին,-
Ինչով ամպեմ, որ կայծակեմ սուլթանների ճակատին,
Կես դար անցավ, բայց մահիկը դեռ չի հանվել կախաղան,
Մասի՛ս, գեթ մի քար տուր՝ խփեմ Արևմուտքի ճակատին:*

(330)

Մեծ ոճրից անցել է կես դար, բայց ամեն-ինչ մնում է անփոփոխ: Քար լռությամբ համակված արևմուտքը նույնն է: Այն միշտ էլ եղել է անտարբեր, իսկ ժողովուրդը, հակառակ ամեն-ինչի, պահանջել է ու

² Ս. Ա. Աթաբեկյան, Հովհաննես Շիրազի քնարերգությունը, Եր., 1979, էջ 164 (Պահպանել ենք հեղինակային կետադրությունը):

*Շիրազ Հ., Երկեր, «Սովետական գրող» հրատ., գիրք առաջին, Եր., 1981: Այսուհետև սույն հրատարակությունից մեջբերումների էջերը՝ քառյակներից անմիջապես հետո՝ փակագծերի մեջ:

պահանջում է վշտի ամոքում, կորուստների վերադարձ: Ուստի պատասխան չենթադրող հռետորական հարցադրումներով բանաստեղծը վերստին պատկերում է կորուսյալ հայրենիքը:

Արդարություն՝, ավա՛ղ, թե կաս՝ ո՞ր են հողերն իմ Սասնա,
Բնչո՞ւ մի բուռ վանդակում են անգամ ծովերն իմ Վանա,
Ո՞ր է արծիվ Վասպուրականն, հույսն ինչո՞ւ են վանդակել,
Ցավերս ո՞վ է վանդակելու, ո՞ր են հովերն իմ Սասնա:

(323)

Մարդկային ու տարածքային բազմաթիվ կորուստներ ունեցավ հայ ժողովուրդը: Ընդհատվեց նրա հոգևոր ու մշակութային զարգացման բնական ընթացքը: Եդեսիան, Կարսը, Վանը, Անին և այլ քաղաքներ այդպես էլ մնացին որպես կորուսյալ հայրնիքի խորհրդանիշներ: Ինչպես վկայում է շիրազագետ Ս.Աթաբեկյանը, այնտեղ խաղում է համազգային ողբերգության շունչը՝ որպես հառաչանք ու երազ³: Այս ամենը հիշում էր Շիրազը ու հիշեցնում:

Լուսավորչի հույսի կանթեղն ի՛նչ շողեր է կորցրել,
Ձույզ Հայաստանն իրար կապող ի՛նչ օղեր է կորցրել.
Դեռ չգիտես, մանտ լկ իմ ազգ, ի՛նչ դրախտ էր հողդը ծով,
Ի՛նչ Վան ու Մուշ, Կարս ու Կարին, ի՛նչ հողեր ես կորցրել:

(325)

Շիրազը գրում էր այն մասին, ինչ մտածում էր ժողովուրդը, և ժողովուրդն իր կորստյան ցավն ու երազանքն ըմբռնում, ընկալում էր այնպես, ինչպես գրում էր Շիրազը⁴: Նա կողմ էր, որ առանց արյան՝ «կլոր սեղանի» շուրջ լուծվի հայոց հարցը ու պատգամ էր հղում.«Արյուն պետք չէ, անե՛ծք արնոտ յաթաղանին ու խանին, թուրդ կախիր և հույսդ դիր, ազգ իմ, կլոր սե՛ղանին»⁵:

Հայոց եղեռնը կաթվածահար արեց բազմադարյան պատմությունն ունեցող մեր ժողովրդին: Յուրաքանչյուր բանական արարած կարեկցանքով և տվայտանքով կհամակվի, երբ իմանա ցեղասպանված հայ ժողովրդի

³ Հմմտ. Ս. Ա. Աթաբեկյան, Հովհաննես Շիրազի քնարերգությունը, Եր., 1979, էջ 171:

⁴ Տե՛ս Ս.Մուրադյան, Հովհաննես Շիրազ, գիրք Բ, Եր., 2016, էջ263:

⁵ Ս. Ա. Աթաբեկյան, Հովհաննես Շիրազի քնարերգությունը, Եր., 1979, էջ 169 (Պահպանել ենք հեղինակային կետադրությունը):

ողբերգության խորությունը, իսկ Շիրազի թողած բանաստեղծական ժառանգությունը ամբողջովին բավ է պատկերացում տալու մարդկային դաժանության ու վայրագության մասին: Բանաստեղծը նաև գեղագիտական մեկնաբանություն է տալիս արևահեղությանը. դաժանության զարհուրելի պատկերները գեղարվեստական գունավորում են ստանում:

Այնքան հայոց արյուն գնաց՝ արյուն մանկանց ու կտրիճի,
Որ քիչ մնաց մանուշակն էլ դաշտում փոխվեք ալ կակաչի.
Մանուշակներն այն օրվանից թաքնվում են թփերի տակ,
Կարծում եմ, թե լուսնի մահիկն էլի թուրն է հայոց դահիճի:

(324)

Աշոտ Տեր-Մինասյանի գնահատմամբ, թվում է՝ տասնամյակները ոչինչ չեն փոխել դարասկզբի և ներկա հայ իրականության մեջ: Ասես Շիրազը ևս ժամանակակիցն է հայոց մեծ եղեռնի ականատես ու նահատակ բանաստեղծների՝ Սիամանթոյի, Վարուժանի, Ռուբեն Սևակի, մյուսների... Նրանց հետ, նրանց կողքին «եղեգնյա գրչով երգում է վրեժ», և եղեգնյա գրչից դարձյալ «ելանում է բոց...»⁶: Վարուժանի պես Շիրազն էլ պահանջում էր արդարության ու վրիժառության աստվածուհու՝ Նեմեսիսի հայտնությունը.

Մեր արցունքը թե դժոխքի հնոցն ընկներ՝ կմարեր,
Մինչ Վանա ծովն՝ արցունք դառած՝ ձեր աչքն է դեռ, ո՛վ սարեր,
Վախենում եմ՝ մեզ հավիտյան դու պարտք մնաս, ո՛վ աշխարհ,
Մի՞ թե էլ չի աշխարհ գալու մեծ Նեմեզիսն, ո՛վ դարեր:

(325)

Հովհաննես Շիրազի յուրաքանչյուր ստեղծագործություն, անգամ որպես առանձին գեղարվեստական պատկեր, որ վերաբերում է Եղեռնի թեմային վավերագրի արժեք ունի, ցեղասպանությունը դատապարտող միջազգային, դիվանագիտական բանաձև է.

Քրիստոսի խաչող Հուդան վերածնվի՝ կխաչեմ,
Մեղք կա՝ դարեր էլ հնանա՝ չի փրկվի, կխաչեմ.
Իմ սուրբ ցեղին եղեռնողի մեղացն ամ ու ժամ չկա,
Հազար տարվա իր սև մեղքն էլ օվ չքավի՝ կխաչեմ:

⁶ Տե՛ս **Ա.Տեր-Մինասյան**, Հովհաննես Շիրազի հայրենասիրական քնարի աշխարհայացքային շերտերը, 2005, էջ34:

Սա հենց այն զենքն է, որից զուրկ է ցեղասպանությունը չճանաչող, օրենքները շրջանցող բարբարոս ազգը: Նրանց դեմ գաղափարական պայքարում հարկավոր է խելացի օգտագործել վավերագրի ու բանաձևի արժեք ունեցող այս զենքը՝ Հովհաննես Շիրազի՝ Մեծ եղեռնին վերաբերող ստեղծագործությունները տարբեր լեզուներով և հենց թուրքերենով թարգմանելով և աշխարհում տարածելով, գործելով ու քարոզելով⁷:

Վ. Բերբերյան

1915-ը Հովհաննես Շիրազի քառյակներում

Ամփոփում

Հովհաննես Շիրազը հայ գրականության նշանավոր դեմքերից է: Նա թողել է հարուստ գրական ժառանգություն, որի անբաժան մասն է կազմում եռնապատումի քնարերգությունը: Այստեղ հեղինակը հիմնավոր անդրադարձ է կատարել հայ ժողովրդի ամենաողբերգական էջերից մեկին՝ 1915թ. ցեղասպանությանը:

Մեր աշխատանքում ուսումնասիրել ենք Շիրազի այն քառյակները, որոնք առնչվում են այս թեմայի հետ: Քննության ընթացքում հստակ դարձավ, թե որքան էլ Շիրազի այս քառյակները գեղարվեստակ են, նույնքան էլ ծրագրային են: Ինչպես հեղինակի կյանքում, այնպես էլ ստեղծագործություններում (մասնավորապես քառյակներում) էական դերակատարում ունի մեր բիբլիական լեռը՝ Մասիսը: Այդ խորհրդանիշը վերադարձի, ցեղասպանության ճանաչման, օրենքների հաստատման խթան է, վավերագրի ու բանաձևի արժեք ունեցող զենք:

В. Берберян

1915 год в четверостишиях Оганеса Шираза

Резюме

Оганес Шираз является одним из знаменитых лиц армянской литературы. Он оставил богатое наследство, неотъемлемой частью которого составляет лирика геноцида. Здесь автор существенным образом обратился к одному из самых трагических страниц истории армянского народа геноциду 1915 года.

В нашей работе мы исследовали те четверостишия Шираза, которые относятся к настоящей теме. В ходе исследования стало ясно насколько данные четверостишия Шираза являются живописными, настолько и

⁷ Տե՛ս **Ս.Մուրադյան**, Հովհաննես Շիրազ, գիրք Ա, Եր., 2016, էջ262:

плановыми. Как в жизни автора, так и в произведениях (в частности в четверостишиях) значимую роль имеет наша библейская гора – Масис. Данный символ является стимулом возвращения, признания геноцида, утверждения законов, оружием, имеющей документальную цену и значение формулы.

V. Berberyan

1915 in Hovhannes Shiraz's Quatrains

Summary

Hovhannes Shiraz is one of the most remarkable writers. He has left rich literary heritage of which an integral part is lyric of Genocide's history. Here the Author made a reasonable reflection to the one of the most tragic pages of the Armenian Nation, 1915 Genocide.

In our work were studied those quatrains of Shiraz which are related to this topic. During the study become clear that these quatrains of Shiraz are as much artistic as planned. Our Biblical Mountain Masis has essential role (especially in quatrains) both in the writer's life and his works. This symbol is an impetus of return, recognition of genocide, approval of laws, valuable weapon of formula and instrument.